

JOSEF

A norvég király SZOMSZÉDJA

Az oslói király palota parkjának keleti csücskében, egy sziklabarlang tején áll egy dísztelen, sárgára festett faház. A pompához szokott szemlélő talán azt gondolhatná, hogy a kertész, vagy az intéző diszkrét lakhelye, de nem, a terebélyes fák és a hatalmas orgonabokrok mögött megbújó épület nem más, mint maga a Barlang, norvégul Grotten, a mindenkori nemzet művésze számára fenntartott lakhely, amely immár 200 éve költők, zeneszerzők, festők otthona. Ebben a puritán, egalitárius országban valahogy mindig sikerül békésen kijelölni azt a művészt, aki a király szomszédságában, a sziklatetőn magasodó művészlakban élhet és alkothat élete végéig. Tisztelettel, nagyrabecsüléssel beszélnek róla az emberek.

1. A BARLANGLAKÓ

Tavaly óta a művészház lakója Jon Fosse. Író, drámaíró, a kortárs norvég irodalom egyik legjelentősebb alakja. Drámáit, regényeit több mint 40 nyelvre lefordították. Fiatal pozsonyi felesége és Pozsonyban született hét hónapos lánya nemrég költözött a Barlangba, holmijuk egy része még dobozokban áll. Régen szerettem volna Fosséval találkozni, de valami miatt ez mindig elmaradt. Fordítási kérdések izgattak, és a szerző személyére is kíváncsi voltam. Októberben ismét megkerestem, és magam is meglepődtem, mikor Jon Fosse meghívott magához, ugyanis mostanában igazi remeteéletét él. Hiába invitálják a saját darabjai bemutatójára, nem megy el, nemcsak Párizsba és New Yorkba, hanem a kőhajításnyira lévő oslói színházakba sem. Kedvesen megköszöni a meghívásokat, de nem megy el sehová, sajnálna minden percet, amit Annától és karon ülő kislányuktól távol kellene töltenie. Vendégeket sem fogad, az újságírók kérdéseire e-mailben válaszol.

Örömmel, izgalommal, kíváncsian csengetek be a Barlang bejárati ajtaján. A csengő alatt nemes egyszerűséggel ennyi áll: Fosse. A farmernadrágos, lófarkas, őszülő író nyit ajtót. Azt mondja, hozzam inkább be a kertbe a biciklimet, mert előfordult bizony, hogy még a király kertjében is elloptak ezt-azt. Jó, betolom az orgonabokor alá. Kezet fogunk, nézegetjük egymást, mint két ismerős, akik évek óta leveleznek és mindent tudnak egymásról, csak még éppen nem találkoztak.

Bemegyünk, Fosse körbevezet a ház patinás helyiségein és megmutatja a Barlang korábbi lakói hátrahagyott bútorait, tárgyait. Ez itt Arne Norheim zeneszerző komponáló asztala, ez Henrik Wergeland kétszáz éves tükre, amaz pedig Arnulf Øverland kanapéja. A mellékhelyiséget is megnézzük. A kékre festett falakat Jon Fosse bekeretezett díjai borítják. Legfelül a norvég királyi lovagrend és a francia lovagi kinevezés, alább a többi irodalmi díj és kitüntetés. „Angol etikett szerint a díjakat a mellékhelyiségbe illik akasztani; hivalkodás lenne prominensebb helyre, például a nappaliba vagy a folyosóra tenni. De én minden díjért és elismerésért hálás vagyok. Csak ne lennének a díjkiosztó ünnepek, ezekről legszívesebben elfutnék, és akkor örülök a legjobban, mikor végre hazamehetek.”

2. A PÉLDAKÉP

Végül a konyhában a Fosse család új, csokoládébarna IKEA kanapéjára ülünk le. Thomas Bernhardra terelődik a szó, a nemrég megjelent *Díjaim* című könyvére. Fosse németül olvasta, én norvégul. Bernhard humorát emlegetjük, és megállapítjuk, hogy leginkább dühös író volt, anarchista, de semmiképpen sem politikus író, mert egyformán támadta a jobboldalt, a baloldalt, a náci múltú osztrák államot, az egyházat, a felső tízezret, akikkel viszont jó barátságban volt. Jon Fosse elmeséli, hogy a bécsi Grinzing temetőben felkereste a közös sírt, ahol a „nagynéni”, Hedwig Stavianicek, a nagynéni férje, Franz Stavianicek egykori minisztertanácsos és Thomas Bernhard nyugszik. A nagynéninek nevezett, 30 évvel idősebb decens özvegy hölgy évtizedeken keresztül Thomas Bernhard mecénása, kísérője, útítársa volt. „Hogy azonkívül mit csináltak, vagy mit nem, azt csak ők tudják”, jegyzi meg Fosse.

Maradunk az osztrák íronál. Pár héttel ezelőtt mutatta be a Norvég Színház a *Himmler születésnapja* című darabot Jon Fosse fordításában. „Bernhard ezt tartotta a legjobb színdarabjának; tragikomédiának írta”, mondja Fosse. A darab egy egykori magas rangú SS-tisztről szól, aki Himmlernek köszönhetően megszúrt a háború utáni számonkérést, és az osztrák állam legfelső bírójaként megy nyugdíjba. Két lánytestvérével él együtt, és minden év október 7-én pezsgős vacsorával, náci egyenruhába öltözve ünnepli meg otthon Heinrich Himmler szü-

letésnapját. Az egyik lánytestvér kerekesszékekben ül, és az éves ünnepi vacsorán sárga csillagot varrnak a ruhájára. A másik lánytestvér elegáns estélyi ruhában, fivérével együtt régi fényképalbumokat lapozgat, és a nyugdíjas bíró nosztalgiaiával gondol vissza a régi időkre.

„Zseniális író volt, mindig felnéztem rá – mondja Fosse. – Ha nincs Thomas Bernhard, akkor sohasem találtam volna rá a saját drámaírói stílusomra. Bernhard hosszú monológjai természetesen merőben mások, mint az én színdarabjaim rövid, félbeszakadt mondatai, mégis két közeli világról van szó. És úgy emlékszem, hogy a Glenn Gouldról szóló könyvét is a *Melankólia* előtt olvastam. Azt gondoltam, hogyha Bernhard könyvet írt a zongorista zseniről, (*A menthetetlen* című regény 1992-ben jelent meg magyarul Révai Gábor fordításában), akkor én is veszem a bátorságot és nekikezdek a Hertervig-regénynek.”

A menthetetlen és a *Melankólia* című regényekben érdekes rokonságot veszek észre. Thomas Bernhard regényének három figurája, maga az elbeszélő, Wertheimer és Glenn Gould művészek a tökélyt keresik. Közülük csak Glenn Gould az, aki meg is találja. Wertheimer és az elbeszélő tönkremennek a keresésben, elpusztítják önmagukat, menthetetlenné válnak. És a *Melankólia* hőse, Lars Hertervig a fény festője volt, megszállottan kereste a belülről fakadó fényt, ami végül felemésztette, elborította az elméjét.

3. MELANKÓLIA

Jon Fosse legfontosabb prózai műve a kétkötetes *Melankólia*. A regény ihletője Lars Hertervig norvég festő, aki 1830 és 1902 között élt. Kevés életrajzi adat maradt fenn róla, életéről, lelki viszontagságairól főleg a képeiből szerezhetünk tudomást. Annyit tudunk, hogy 1852-ben rövid ideig a Düsseldorfi Művészeti Akadémián tanult (mint akkoriban a legtöbb norvég festő), azután elmeegógyintézetben kezelték, és végül szegényotthonban halt meg. Képeit már életében jó módú polgárok vásárolták magas áron. A *Melankólia* első része két nap történetét írja le. Lars Herterviget, egy szegény norvég halász fiát egy gazdag jótevője Düsseldorfba küldi festészetet tanulni. Egy alkalommal szobát bérel, és első látásra beleszeret a háziak tizenöt éves gyönyörű, szőke hajú lányába, ezért már az első napon felmondanak neki. Kezében két bőrönddel elindul lefelé az úton, hogy majd eljusson valahová, de vándorlása mintha sose akarna véget érni. Ettől a perctől kezdve beléköltözik a nyugtalanság, mindig mennie kell valahová, rohanni, futni, elbújni, keresni a fényt és az embereket.

Fosse nem törekedett életrajzot írni Hertervigről, a könyv írásakor a festő és közte feltételezett lelki rokonság vezette. „Nem tenném meg soha, hogy történelmi személyekről könyvet írjak, tiszteletlenség lenne velük szemben – mondja Fosse, mikor Lars Hertervigről beszélünk. – Honnan tudja egy író, vagy bárki, mikor mit mondott, vagy mit gondolt egy régen élt személy? A *Melankólia* az én regényem, akkor írtam, mikor az az erős érzés fűtött, hogy Herterviggel valamiféle rokonságban vagyok. Egyszer bementem az oslói Nemzeti Galériába, és elindultam egy kép felé, pedig akkor még nem sokat tudtam róla. Vitt a lábam. Megálltam a kép előtt, és mint akibe mennykő csapott, nem bírtam tőle elszakadni. Ekkor még nem tudtam, hogy elkezdem írni a *Melankóliát*, amely évekig fogva tartott ezt követően, és nagy erőfeszítés árán tudtam csak elszakadni tőle. Érdekes volt, hogy először tizenöt évvel a regény megírása után jártam Düsseldorfban, és minden olyan volt, amilyennek leírtam a könyvben. Sose jártam pedig a Jägerhoferstrassén, ahol Hertervig lakott, csak elképzelttem a házakat, a fákat, a Malkasten sörözőbe vezető utat, és minden stimmelt.”

A nagysikerű regényből azóta több színpadi adaptáció és opera is készült (utóbit 2008-ban mutatták be Párizsban).

4. VÉGTELEN VIZEK BIRODALMÁBAN

Jon Fosse regényei mintha valami furcsa varázserővel bírnának. Történetmesélése, szikár, visszafogott stílusa magába húz, megtölt minden agysejtet, nem hagy nyugodni. Olyan mélységeket tár fel és olyan pillanatokot vés az olvasó emlékezetébe, amelyekről nem tud, és talán nem is akar szabadulni. A *Reggel és este* kisregény a születés pillanatát kapja el, amikor a fülsiketítő hangok és az erős fény iszonyatosan fájdalmassá teszik a világrajövetelt, aztán a halálét, amikor végre megszűnik minden fájdalom, súlytalanná válnak a tárgyak és átlátszóvá a testek, és a hangokat elnyeli a köd. Johannes, az öreg halász halni készül, vagy talán már meg is halt, nem tudni. Annyit tudunk csak, hogy mikor kivez a tengerre és bedobja az ólmos horgot, az nem akar süllyedni, és mikor a parton megdobja Petert egy kővel, a kő átrepül Peter testén, és a vízbe csobban, és mikor szembejön vele az úton a lánya, egyszerűen csak átgyalogol Johannes láthatatlan testén. Végül kivez a tengerre, és csónakja belevész a ködös végtelenbe, az ég és a tenger találkozásánál.

Az *Álmatlanság* két fiatal szereplője, Asle és Alida szinte biblikus alakokként jelennek meg előttünk, amint szállást keresve róják a sötét, esőáztatta város utcáit, mert Alida nemsokára szülni fog. Szállást azonban senki nem ad nekik, talán mert túl fiatalok, és nincsenek is megesküdve, így az ifjú szerelmesek hidegvérű gyilkosokká válnak. Mert aki szeret, az ölni tud, és Asle és Alida nem tehet mást. S a csendes, vakítóan fényes tenger partján megszületik a kicsi Sigvald.

5. A FORDÍTÁSRÓL

Amikor az első könyvét kezdtem fordítani, több érdekes probléma merült fel, mint például az archaikus, nyugat-norvégiai tájszólás érzékeltetése, az elhallgatott szavak, hümmögések fordítása, vagy a központozás – főleg a vesszők – látszólag véletlenszerű használata. Utóbbi nem kis fejtörést okozott, mert a ravasz kis írásjelek hol ritkábban, hol sűrűbben jelentek meg a szövegben, hol meg oldalakon keresztül nem volt egy fia vessző sem. Hiába erőlködtem, nem sikerült megfejtenem ezt a Fosse-féle kódrendszert. E-mailben megkerestem a szerzőt: árulná el a vesszői titkát, mert akárhogy is van, ezt mégiscsak át kell valahogy vinni a magyar szövegbe. Tudtam, hogy véletlenről szó sincs, annyira ismerem Fosse írásait; nála minden a helyén van, akár egy Lego vár darabkái. Ha több kocka lenne a kelletténél, vagy ha netán hiányozna egy-egy darab, sehogy se állna össze az építmény. Nos, a válasz megnyugtatót és felbátorított. Ne törődjek a nyelvtannal, ne keressem a rendszert, mert egyik sem fontos. „Az én szövegeimben a zenét kell érezni”, írta a válaszában. A vesszők a ritmust, a tempót, a szünetet, a hangerőt és a hangsúlyokat jelzik. Vegyem úgy, mintha partitúrát olvasnék, hallgassam a hangokat, és rájövök, hova való vessző, folytatta. Ezután kissé szokatlan fordítói módszert dolgoztam ki: hangosan, tükör előtt olvastam fel a norvég szövegfolyamot, és ekkor éreztem rá, hol kezd feszülni a szöveg, hol lágyul el, hol válik merengővé, hol kezd keményen kopogni. Nekiláttam, és az ötvonalas papír fokozatosan megtelt magyar hangokkal. Valójában az sem volt már fontos, hogy megtaláljam a norvég szavak magyar megfelelőit, inkább a szöveg hőfoka, lüktetése és ritmusa volt döntő. Hagytam, hogy helyükre essenek a szavak, az volt csak a dolgom, hogy ne álljak útjukba.

6. EPILÓGUS

Jon Fosse izgalmas kalandra készül: kortárs szlovák írók műveit fogja fordítani norvégra, szlovák felesége segítségével. Az ötrészesre tervezett sorozatot Pavel Vilikovský regénye nyitja. Mi tagadás, éppen ideje, mert az utóbbi húsz évben nem látott napvilágot számottevő szlovák prózai mű norvégul. Habár, néhány Jo

Nesbø-krimet kivéve norvég mű sem jelent meg régen szlovákul. „Nem érdemes lefordítani, akit nagyon érdekel, elolvashatja csehül”, mondja a pozsonyi Panta Rhei könyváruház boltosa. Rákérdezek Jon Fosse könyveire. A boltos *A szürke ötven árnyalatából* épített méretes piramisok között elvezet egy alacsony polchoz. Igen, a tengerparti krimi, szakácskönyv és habkönnyű lektűr között ez az ínycseck szigete: Bernhard, Céline, Esterházy, Fosse, Jelinek művei sorakoznak szépen egymás mellett.

Jon Fosse ladikját valahogy a közép-európai irodalom szigetéhez sodorta a hullámverés.

Oslo, 2012. október ■ ■ ■

A. Dobos Éva: műfordító, esszéista. Tanulmányait a Pozsonyi Műszaki Egyetemen, majd az oslói egyetem bölcsész- és társadalomtudományi karán végezte. Kortárs norvég prózát, színdarabokat és gyerekirodalmat fordít magyarra. 1980 óta Norvégiában él. A Kalligram által kiadott Fosse-könyvek fordítója.

